

Національна академія правових наук України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Заснований у 1993 році
Періодичність випуску – 4 номери на рік

№ 4 (87) 2016

Харків
«Право»
2016

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 21 жовтня 2016 р.)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 19889-9689Р від 09.04.2013 р.

**Збірник наукових праць внесено до Переліку
наукових фахових видань у галузі юридичних наук**
(наказ МОН України № 241 від 09.03.2016 р.)

Збірник наукових праць включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International
(Варшава, Польща)

Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / редкол.:
О. В. Петришин та ін. – Х. : Право, 2016. – № 4 (87). – 272 с.

Засновники:

Національна академія правових наук України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Видавець:

Національна академія правових наук України

Відповідальний за випуск

О. В. Петришин

Матеріали друкуються українською, російською та англійською мовами

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 70, Національна академія правових наук України. Тел. (057) 707-79-89

Офіційний сайт: visnyk.kh.ua

e-mail: visnyk_naprnua@ukr.net

© Національна академія правових наук
України, 2016

© Видавництво «Право», 2016

НАУКОВА РАДА:

В. Я. Тацій – д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України та НАПрН України (голова наук. ради); **Ю. В. Баулін** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **Ю. П. Битяк** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **В. І. Борисов** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **В. Д. Гончаренко** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **С. В. Ківалов** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **О. Д. Крупчан** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **Н. С. Кузнєцова** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **В. К. Мамутов** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України та НАПрН України; **В. Т. Нор** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **О. В. Петришин** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **С. М. Прилипко** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **П. М. Рабінович** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **О. Д. Святоцький** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **А. О. Селіванов** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **В. П. Тихий** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **Ю. С. Шемшученко** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України та НАПрН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. В. Петришин – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України (голова ред. колегії); **Ю. Є. Атаманова** – д-р юрид. наук, доц.; **Г. І. Балюк** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **Ю. Г. Барабаш** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. С. Батиргарєєва** – д-р юрид. наук, ст. наук. співроб.; **Х. Н. Бєхруз** – д-р юрид. наук, проф.; **А. Г. Бобкова** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **В. І. Борисова** – канд. юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **М. В. Буромєнський** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. М. Гарашук** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. В. Голіна** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **Б. М. Головкін** – д-р юрид. наук, доц.; **К. В. Гусаров** – д-р юрид. наук, проф.; **Г. Г. Демиденко** – д-р юрид. наук, проф.; **Л. М. Демидова** – д-р юрид. наук, проф.; **В. А. Журавель** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **Д. В. Задіхайло** – д-р юрид. наук, проф.; **М. І. Іншин** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **О. В. Капліна** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. П. Колісник** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. В. Комаров** – канд. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **О. В. Кресін** – канд. юрид. наук, доц.; **М. П. Кучерявенко** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **В. В. Лемак** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. В. Луць** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **П. М. Любченко** – д-р юрид. наук, проф.; **Д. В. Лук'янов** – д-р юрид. наук, доц.; **С. І. Максимов** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **Л. М. Москвич** – д-р юрид. наук, проф.; **І. В. Назаров** – д-р юрид. наук, проф.; **В. Я. Настюк** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **О. П. Орлюк** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **М. І. Панов** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **С. П. Погребняк** – д-р юрид. наук, проф.; **В. Г. Пилипчук** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. О. Рум'янцев** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **С. Г. Сєрьогіна** – д-р юрид. наук, доц.; **О. В. Скрипнюк** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **І. В. Спасибо-Фатєєва** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. Ю. Уркевич** – д-р юрид. наук, проф.; **В. А. Устименко** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **Г. І. Чанишева** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **В. Ю. Шепітько** – д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України; **О. Г. Шило** – д-р юрид. наук, проф.; **М. В. Шульга** – д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України; **І. В. Яковюк** – д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Ярошенко** – д-р юрид. наук, проф.

ІНОЗЕМНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Вільям Еліот Батлер – проф. (США); **Чаба Варга** – проф. (Угорщина); **Томас Давуліс** – проф. (Литва); **Карл-Герман Кестнер** – проф. (ФРН); **Йошіке Курумисава** – проф. (Японія); **Снеголе Магюльєне** – проф. (Литва); **К. Л. Томашевський** – д-р юрид. наук, доц. (Республіка Білорусь)

Зміст

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

РАБІНОВИЧ П. М. Філософія права у Львівському університеті імені Івана Франка у післявоєнний період (1946–2016)	8
РУМ'ЯНЦЕВ В. О. Михайло Сергійович Грушевський – видатний український державний діяч (до 150-річчя з дня народження)	19
ПИЛИПЧУК В. Г., ЦИМБАЛЮК В. С. Історико-правові проблеми становлення і розвитку інформаційної сфери та інформаційного права в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття)	29
БЕХРУЗ Х. Становлення афганського права: к вопросу о его периодизации.....	45
КОСІНОВ С. А. Сфери громадського контролю: державно-правовий аспект.....	56
ПРИЙМА С. В. Справедливість при тлумаченні права: огляд аспектів.....	66
МУКОМЕЛА І. В. Право на доступ до Інтернету: проблеми визначення та забезпечення.....	77
ПОЛТАНСЬКИЙ В. С. Право на інформацію в системі основоположних прав і свобод людини і громадянина.....	86

ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ЯКОВЛІСВ А. А. Конституційні акти початку ХХ століття в історії конституційного процесу в Україні	96
ДОВГАНЬ Г. В. Акти вторинного права Європейського Союзу як предмет конституційної скарги: правові позиції Конституційного Трибуналу Республіки Польща	107

ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

ВІННИК О. М. Правове регулювання корпоративних відносин: проблема оптимізації	118
КОТ О. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав	127
РОМАНЮК Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України	138

ПИТАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

ГУСАРОВ С. М. Тимчасове виконання обов'язків керівника державного органу, установи, підприємства: проблеми удосконалення законодавства.....	152
---	-----

СОКОЛОВА О. А. Щодо суттєвих ознак правової категорії «оплата праці державних службовців»	161
--	-----

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ТРОФИМЕНКО В. М. Поняття диференціації кримінальної процесуальної форми.....	171
ШЕПТЬКО І. І. Судове слідство в контексті реалізації загальних засад кримінального провадження	184

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

ЩЕНКО М. В. Безпосередній об'єкт забруднення або псування земель та механізм заподіяння йому шкоди	195
ЛАЗУКОВА О. В. Особливості правового змісту інституту досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції.....	208
ЛЕЙБА О. А. Вплив дефектів кримінального процесуального законодавства на правозастосовну практику.....	219

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Розвиток і становлення наукових поглядів у теоретичній спадщині Ю. М. Грошевого (до 85-річчя з дня народження) (<i>В. Маринів</i>).....	234
--	-----

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Рабінович П. М.	255
Маляренко В. Т.	258
Сіренко В. Ф.	260
Гончаренко В. Д.	261
Селівон М. Ф.	262
Оніщенко Н. М.	264
Статівка А. М.	266
Тищенко М. М.	267

Table of contents

GENERAL ISSUES OF THE LEGAL SCIENCE

RABYNOVYCH P. M. Philosophy of Law at Lviv National University after Ivan Franko in the Afterwar Period (1946–2016).....	8
RUMYANTSEV V. O. Mikhail Hrushevsky – the Outstanding Ukrainian Statesman (To the 150th Anniversary of his Birth).....	19
PYLYPCHUK V. G., TSYMBALYUK V. S. Historical and Legal Problems of Formation and Development of Information Sphere and Information Law in Ukraine (end of XX – beginning of XXI century).....	29
BEHKRUZ Kh. Formation of Afghan Law: to the Question of Its Periodization.....	45
KOSINOV S. A. Areas of Social Control: State-Legal Aspect	56
PRYIMA S. V. Justice in Law Interpretation: the Review of Aspects	66
MUKOMELA I. V. The Right to Internet Access: Problems of Definition and Provision	77
POLITANSKYI V. S. The Right to Information in the System of Fundamental Rights and Freedoms Man and Citizen.....	86

QUESTIONS OF CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

IAKOVLIEV A. A. Constitutional Acts of the Early Twentieth Century in the History of Constitutional Process in Ukraine.....	96
DOVHAN H. V. Legal Acts of the European Union as the Object of the Constitutional Complaint: Racio Decidendi of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland.....	107

QUESTIONS OF ECONOMIC AND CIVIL LAW

VINNYK O. M. Legal Regulation of Corporate Relations: the Problem of Optimization ...	118
KOT O. O. Limits of Exercising of Subjective Civil Rights	127
ROMANIUK Ya. M. Legal Nature of Optional Rules of the Civil Law of Ukraine.....	138

QUESTIONS OF LABOR LAW

GUSAROV S. M. Provisional Execution of Public Authority Manager Duties, Institutions, Enterprises: Problems of Improvement of Legislation	152
SOKOLOVA O. A. To the Issues of Significant Features of the Legal Category «Remuneration of State Servants»	161

QUESTIONS OF CRIMINAL PROCESS

TROFYMENKO V. M. The Definition of Criminal Procedural Form Differentiation	171
SHEPITKO I. I. The Court Investigation in the Context of Realisation of Common Basics of Criminal Procedure.....	184

IN EARLY CAREER

ISHCHENKO M. V. The Direct Object of Pollution or Damage to Land and the Mechanism of Injury to the Direct Object of the Crime.....	195
LAZUKOVA O. V. Features of the Legal Content of the Institute Pre-trial Investigation under Martial Law, Emergency or in the Area of Anti-terrorist Operation.....	208
LEIBA O. A. Influence of Defects Criminal Procedure Legislation on Law Enforcement...	219

SCIENTIFIC LIFE

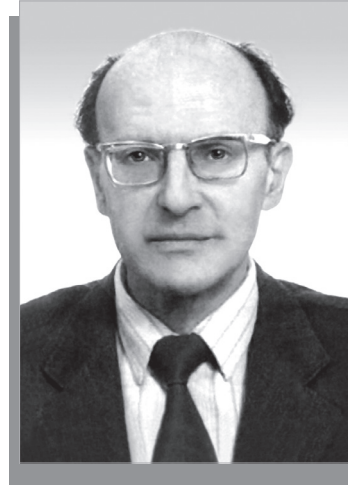
Development and Formation of Scientific Views in the Theoretical Inheritance of Yu. M. Groshevyi (to the 85th Anniversary) (<i>V. Maryniv</i>)	234
---	-----

PERSONS CELEBRATING THEIR ANNIVERSARIES

Rabynovych P. M.	255
Maliarenko V. T.	258
Sirenko V. F.	260
Goncharenko V. D.	261
Selivon M. F.	262
Onishchenko N. M.	264
Stativka A. M.	266
Tyshchenko M. M.	267

РАБІНОВИЧ ПЕТРО МОЙСЕЙОВИЧ,

доктор юридичних наук, академік
Національної академії правових наук України,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
Україна, м. Львів
e-mail: rtp2009@mail.ru

УДК 340.12

Філософія права у Львівському університеті імені Івана Франка у післявоєнний період (1946–2016)

У статті стисло висвітлено стан і розвиток досліджень та викладання у Львівському університеті проблем філософсько-правової науки протягом 70 років після закінчення Другої світової війни. Особливу увагу приділено характеристиці таких досліджень у незалежній Україні. Показано, що основним їх предметом є проблеми загального праворозуміння (у тому числі юснатуралістичного), а також основоположних прав людини.

Ключові слова: філософія права, праворозуміння, юснатуралізм, права людини, Львівський університет.

Вступні зауваги. Історія викладання у Львівському університеті філософсько-правових сюжетів бере початок ще з часів його заснування у 1661 р. згідно з Указом короля Польщі Яна Казимира II. Як свідчать сучасні історико-правові дослідження [1, с. 150–151], саме тоді у ньому розпочалось викладання «двох прав» – канонічного і римського, кожне з яких ґрунтувалось, так чи інакше, на певних вихідних засадах філо-

софсько-правового гатунку. І засади ці не могли не озвучуватися в процесі навчання.

На початку XVIII ст. у межах тодішніх освітніх реформ в Австрії (до складу якої тоді входив Львів) кожен зі згаданих навчальних предметів викладався окремим професором. У той час починає ширше використовуватися поняття «натурального» (природного) права. Загалом же в *австрійській пе-*

pid існування Львівського університету (1784–1918) у навчальному процесі на його вже більш-менш «повносправному» юридичному факультеті окремою позицією вирізняється предмет під назвою «європейська філософія права». Цей предмет забезпечувала створена у 1799 р. кафедра природного права, права народів та інституцій (згодом – кафедра природного права, права народів і кримінального права).

Після революційних подій у Європі 1848 р. у Львівському університеті помітно посилюється увага до викладання філософських дисциплін. Тоді завідував означеною кафедрою і викладав курс природного права випускник Віденського університету професор Е. Гербст. У 1860-х рр. цей предмет викладав професор Ф. Рульф. Варто відзначити, що у той час окремим предметом була «Теорія права Імануїла Канта». Пізніше як факультативна дисципліна до навчального плану юридичного факультету включається й «Історія філософії (від Г. Гроція до І. Канта)». З 1887 р. у цьому університеті філософські дисципліни та природне право викладав відомий український мислитель П. Лодій.

З настанням *польського періоду* (1919–1939) з 1919/20 навчального року на юридичному факультеті Львівського університету передбачається вивчення філософії права і факультативно – філософії. Філософію права викладав до початку Другої світової війни професор К. Стефко, який завідував кафедрою теорії права увесь міжвоєнний період. У цей час асистент кафедри історії держави і права Є. Баутро опублікував такі праці, як

«Studja i krytyki z dziedziny teorii i filozofji prawa» (К., 1924); «Z rozważan nad idea i struktura normy prawnej» (Л., 1932); «Idea lingwistyki i sematyki prawniczej» (Л., 1935); «Wstęp do dziejów filozofii prawa i państwa. Próba historiozofii i typologii myślenia prawno-filozoficznego» (Л., 1936) [2, s. 468].

Радянський період. Після входу західноукраїнських земель до складу Української РСР (осінь 1939 р.) на юридичному факультеті Львівського університету з 1940/41 навчального року було запроваджено викладання предмета «Теорія держави і права». Він вивчався на основі марксистської інтерпретації цих явищ. Як відомо, саме таке філософсько-правове розуміння вважалось у цей період єдино правильним і офіційно дозволеним. Окремої ж навчальної дисципліни під назвою «Філософія права» (чи то аналогічної до неї) навчальним планом взагалі не передбачалось.

Така ж ситуація відновилась на юридичному факультеті Львівського університету після визволення Львова від німецько-нацистських загарбників і відновлення його функціонування у 1945 р.

Щоправда, з другої половини 50-х років минулого століття у радянських юридичних навчальних закладах запроваджується новий предмет – «Історія політичних і правових вчень» (адже у 1955 р. в Москві було видано перший радянський підручник під такою назвою за редакцією професора С. Ф. Кечекяна). Завдяки цьому предмету студенти-юристи дістали можливість знайомитися й з іншими, окрім

марксистських, філософсько-правовими концепціями, теоріями, котрі виникали ще зі стародавніх часів у різних державах і правових системах, а згодом трансформувались і розвивалися в наступні історичні періоди. За радянських умов такі концепції й теорії мали інтерпретуватися викладачами, ясна річ, з класових позицій, які тоді відповідали офіційній, адміністративно насаджуваній державно-правовій ідеології.

Утім і за тих умов – особливо ж із 1960–80-х рр. – на кафедрі теорії та історії держави і права юридичного факультету Львівського університету деякі викладачі розпочинають досліджувати окремі важливі проблеми суто філософсько-правового гатунку.

Так, професор П. О. Недбайло спрямовує свої зусилля на з'ясування вихідних соціально-філософських та методологічних аспектів загальної теорії права, зокрема її співвідношення із соціальною філософією історичного матеріалізму. Результати його розвідок були оприлюднені в його монографії «Введение в общую теорию государства и права» (Київ, 1971). Отже, в радянський період саме професор П. О. Недбайло стає, можна сказати, фундатором у Львівському університеті марксистської школи загальної теорії та філософії права. Згодом певні філософсько-правові сюжети аналізували його учні – професор В. Г. Сокурєнко та професор П. М. Рабінович.

Зокрема, П. М. Рабінович, спираючись на історико-матеріалістичну концепцію об'єктивних соціальних законів, розпрацьовував у першій половині 1970-х рр. проблематику специфічних

державно-правових закономірностей (що знайшло відображення у його монографії «Упрочение законности – закономерность социализма (вопросы теории и методологии исследования)» (Львів, 1975). Пізніше він почав вивчати таку фундаментальну філософсько-правову проблему, як інтерпретація загального поняття права, а також можливості використання у правових дослідженнях таких нетрадиційних на той час методів, як конкретно-соціологічний та семіотичний. Результати цих досліджень було відображено у його другій монографії «Проблемы теории законности развитого социализма» (Львів, 1979).

Дослідження важливих філософсько-правових напрямів юридичної науки продовжувалися на зазначеній кафедрі й у 80-ті рр. ХХ ст. Так, професор В. Г. Сокурєнко зосередив свою увагу на вивченні зв'язків права і свободи, аналізував основні принципи їхньої взаємодії в суспільстві, детермінуючий вплив нормативних властивостей свободи на право, роль права в реалізації і розвитку особи, значення зв'язку свободи з правом у розширенні принципу рівноправності та посиленні юридичних гарантій прав і свобод громадян. З цих питань він (спільно з доцентом А. М. Савицькою) опублікував монографію «Право. Свобода. Рівність» (Львів, 1981).

Професор П. М. Рабінович у монографії «Социалистическое право как ценность» (Львів, 1985) докладно обґрунтував цінність норм права як необхідного засобу задоволення загально-соціальних, групових і особистих потреб. Значну увагу в ній було приділено дослідженню об'єктивних передумов,

основних напрямів і конкретних – емпірично-фіксованих – показників зростання цінності позитивного права.

Розвиток філософсько-правових досліджень і навчальних викладів у незалежній Україні. У цей час у Львівському університеті на основі істотно трансформованої методології відбулася відчутна інтенсифікація філософсько-правових досліджень та викладання їх результатів у навчальному процесі на юридичному факультеті. У нових історичних умовах цей процес був спричинений насамперед так званим антропологічним поворотом у вітчизняному суспільствознавстві, у тому числі й у правознавстві. Це позначилось і на навчальному процесі.

Так, професор П. М. Рабінович з 2002 р. почав викладати на юридичному факультеті окрему, нову на той час, навчальну дисципліну «Філософія права». У 2005 р. за його участю і загальною редакцією там було видано колективний навчальний посібник викладачів кафедри «Філософія права: проблеми та підходи» (співавтори – О. В. Гришук, Д. А. Гудима, С. П. Добрянський, Т. І. Дудаш, С. П. Рабінович та ін.).

У цей час професор П. М. Рабінович також бере безпосередню участь в організаційних заходах з відновлення та розгортання в Україні філософсько-правових досліджень, зокрема у становленні й функціонуванні новітніх вітчизняних часописів «Проблеми філософії права», а пізніше – «Філософія права і загальна теорія права»; у підготовці кандидатів наук саме з філософії права (С. П. Рабінович, Д. А. Гудима, Т. В. Бачинський), в організації та проведенні у Львові щорічних всеукраїнських та

міжнародних «круглих столів» з антропології права із систематичною публікацією статей їх учасників (2005–2014).

Уже відтоді бодай не основним напрямом філософсько-правових досліджень у Львівському університеті стає ключова тематика цієї науки – проблема праворозуміння. Аналізуючи її на основі історико-матеріалістичної парадигми, за допомогою так званого потребового дослідницького підходу, П. М. Рабінович, по-перше, обґрунтовує нетрадиційну інтерпретацію цього феномену як відображення у людській свідомості за посередництва термінопоняття «право» того явища, яке є корисним для задоволення потреб існування й розвитку суб'єкта. По-друге, він формулює основні причини немичності та нездоланності плюралізму праворозуміння (гносеологічні й соціальні). По-третє, реалізуючи означені концептуально-методологічні засади філософсько-правового дослідження, він конструює відносно новий різновид праворозуміння – потребове праворозуміння, згідно з яким право – це зумовлені рівнем розвитку суспільства можливості людини (чи групи людей) отримувати та використовувати засоби, необхідні для задоволення її біологічно і соціально обґрунтованих – у певних конкретно-історичних умовах – потреб існування й розвитку та забезпечувані обов'язками інших суб'єктів. По-четверте, з позицій означеної парадигми ним проаналізовані найбільш поширені сучасні («постмодерністські») різновиди праворозуміння (зокрема, феноменолого-комунікативне, «темпоральне»), у результаті чого зроблено висновок про те, що

з огляду на їхні філософсько-концептуальні засади майже всі вони є певною конкретизацією (а також здебільшого новелізацією назв) здавна відомих, «класичних» варіантів праворозуміння – здебільшого соціолого-позитивістського чи психолого-позитивістського. І, нарешті, по-п'яте, додатково обґрунтовано неабияку дискусійність спроб конструювання так званого інтегративного (чи то «синтетичного», чи то «інтегрального») праворозуміння, оскільки в будь-якому з його різновидів завжди можна виявити той світоглядно-концептуальний, системоутворюючий центр, «стрижень», який – за його соціально-філософською природою – буде знову ж таки або позитивістським (легістським, соціологічним, психологічним), або ж неопозитивістським («природним», релігійним, міфологічним тощо).

Професор П. М. Рабінович досліджував й інші філософсько-правові проблеми (зокрема, особливості предмета науки філософії права та його відмінність від предмета загальної теорії права). Предмет першої він визначив як гранично загальні закономірності виникнення, структури, функціонування та розвитку тих явищ, які відображаються терміно-поняттям «право». Результати всіх таких його досліджень відображались й у навчальній літературі (зокрема, у згаданому вище колективному навчальному посібнику, а також у його індивідуальному посібнику «Філософія права» (Львів, 2014), у «Передмові» до книги «Філософія права: вопросы и ответы» (Харків, 2014) та у низці статей, опублікованих у згаданих вище філософсько-

правових часописах, і в журналі «Право України»).

У 2010 р. він став співорганізатором (разом із колегами з Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого) міжнародної наукової конференції у Харкові, уперше присвяченої саме проблемі праворозуміння.

Одним із новаторських напрямів філософсько-правових досліджень у Львівському університеті на початку 2000-х рр. стало осмислення феномену праворозуміння за допомогою загальної теорії розуміння – герменевтики. Воно вимагало врахування як загальних закономірностей будь-якого розуміння, так і закономірностей встановлення саме тих явищ, які відображено поняттям права. Результати такого дослідження, здійсненого у 2002–2007 рр. Т. І. Дудаш, відображено в її монографії «Праворозуміння крізь призму герменевтики» (Львів, 2010). Вони полягають у такому.

Оскільки мислення взагалі (та розуміння як мисленнєвий процес зокрема) є невіддільним від мови, то застосування положень герменевтики для дослідження праворозуміння повинне охоплювати й мовно-знаковий бік праворозуміння – насамперед торкатись і правоназивання. Останнє можна визначити як процес і результат закріплення за мовним знаком певної ознаки поняття про позитивно значущу для суб'єкта властивість того явища, котре є об'єктом праворозуміння.

Правоназви в понад 50 досліджених мовах народів світу першопочатково позначали уявлення й поняття про такі явища: свобода, тобто можливість певної поведінки, діяльності суб'єкта;

властивість того чи іншого явища, котра стала предметом оцінювання як «справедлива-несправедлива» й була визнана «справедливою»; настанови – чи то зовнішні щодо суб'єкта (різноманітні приписи, норми, правила будь-якого походження), чи то внутрішні (його сумління, переконання, вірування тощо), які здатні спрямовувати його поведінку, діяльність у суспільстві; настанови, які спрямовують людську поведінку саме у такому напрямку, аби вона оцінювалась як «справедлива» (мови слов'янські, германські; владне зважування інтересів суб'єктів).

Праворозуміння ж можливо розглядати як спіралеподібний процес, який складається з таких основних ланок: а) передправорозуміння (у термінах герменевтів – передструктура розуміння, інтерпретаційна гіпотеза); б) правоінтерпретація (пояснення інтерпретаційної гіпотези) і в) власне праворозуміння (як результат такої інтерпретації). А цей результат стає, своєю чергою, передрозумінням для досягнення нового, якісно вищого, рівня праворозуміння, що призводить до поглиблення останнього.

Згідно з онтологічною герменевтикою відповісти на питання про те, чому саме таке, а не інакше, явище відображене поняттям права, можна, так би мовити, «занурившись у текст сам по собі». Адже в цьому випадку можливо: а) спробувати з'ясувати, яке явище автор тексту відображав поняттям права; б) урахувати соціокультурні, інтрамовні та інші фактори (детермінанти праворозуміння на різних його стадіях), які впливають на праворозуміння як автора, так і, власне, суб'єкта розуміння; та в) привнести свій індивідуалізований

соціальний досвід у процес праворозуміння та у смисл (тобто у відображення значимості, цінності) правоявища як результат цього праворозуміння.

У річищі загальної проблеми праворозуміння неабияка увага приділялася у Львові дослідженням і такого нині вельми актуального його різновиду, як праворозуміння природне. Обговорювалося, зокрема, і питання про його термінологічне позначення, у зв'язку з чим П. М. Рабінovich запропонував замість терміна «природне» (право, праворозуміння) вживати прикметники «соціально-природне» або «загальносоціальне».

Та найбільш ґрунтовні дослідження саме такого праворозуміння виконав у Львові на початку ХХІ ст. С. П. Рабінovich (нині – професор юридичного факультету Львівського університету імені Івана Франка). Так, у 2005–2012 рр. він досліджував юснатуралістичне праворозуміння як концептуально-методологічний підхід у практичній юридичній діяльності. Основні результати цього пошуку полягають у тому, що було сконструйовано систему моделей співвідношень між природним правом, мораллю й моральністю на підставі диференціації смислів належного в праві; обґрунтовано інструментальну та власну цінність природно-правових підходів у правознавстві та юридичній практиці; проаналізовано філософсько-правове значення основоположних уявлень та понять класичного європейського юснатуралізму в єдності історичних і логічних моментів їх розвитку; виявлено соціальні й епістемологічні основи очевидності як основоположної характеристики природно-правового пізнання; установлено методологічне й юридико-

прикладне значення відмінностей між матеріально-змістовними та формально-структурними (процедурними) способами концептуального поєднання природного і позитивного права; продемонстровано взаємозв'язок та особливості взаємодії моральних і юридичних властивостей принципів справедливості, домірності та рівності як природно-правових засад. Відповідні положення викладені у монографіях автора «Природно-правові підходи в юридичному регулюванні» (Львів, 2010); «Юснатуралізм у приватному праві (західноєвропейська традиція)» (Київ, 2010), «Юснатуралізм у філософії права» (Київ; Харків, 2013).

Одним із об'єктів філософсько-правових досліджень у Львівському університеті останнім часом стало і таке явище, як правовий світогляд – у його «природному» (чи то «соціально-природному») вимірі. Таке дослідження, виконане спільно П. М. Рабіновичем і Т. В. Бачинським, дозволило зробити наступні висновки.

Правовий світогляд людини – це погляд на оточуючий її світ тих явищ, які нею вважаються правовими, та на її місце з-поміж них і на її взаємодію з ними.

Правову ж специфіку такого світогляду констатовано у тому, що це погляд людини на світ як на джерело біологічно і соціально зумовлених можливостей задоволення її основних, життєво необхідних потреб. А ці можливості (забезпечені обов'язками інших суб'єктів) є не чим іншим, як соціально-природними правами та свободами людини. У цьому, власне, полягає людиновимірність, а отже, гуманістичність інтер-

претованого в такий спосіб правового світогляду.

Звідси випливає фундаментальний методологічний висновок про те, що інтерпретація правового світогляду неминуче зумовлюватиметься *праворозумінням* його носія. Отже, іншими словами, праворозуміння глибинно, першочергово визначає зміст такого світогляду, «керує» ним.

Ще у 1992 р. П. М. Рабіновичем було запропоновано вживати – ясна річ, із певною умовністю – прикметник «юридичний» лише щодо тих соціальних явищ, котрі є результатом виключно державної діяльності, тобто виявом, способом об'єктивації волі держави, її органів – законів, актів їх офіційного тлумачення й застосування; а ось прикметник «правовий» використовувати тільки-но стосовно тих феноменів, які виникають та існують не залежно від волі держави, а внаслідок дії загально-соціальних закономірностей. У зазначеному сенсі й вживається тут термінопоняття «правовий світогляд».

Стосовно запропонованої вище інтерпретації термінопоняття «правовий світогляд» перевага такого терміновживання вбачається в тому, що воно, зокрема, дозволяє уникнути її жорстокої прив'язки до регулятивної діяльності держави – діяльності, котра зазвичай є, так чи інакше, безпосередньо залежною, похідною від політичних інтересів тієї частини соціально неоднорідного суспільства, якій належить державна влада. Адже, як свідчить минула й сучасна соціальна практика, така діяльність не завжди відповідає соціально-природним (основоположним) правам і свободам індивідів, їхніх об'єднань, соціальних спільностей.

Задеклароване тут терміновживання орієнтує на таке розуміння правового світогляду, відповідно до якого він формується у людини ще до того, як вона почала ознайомлюватися із юридичними законами держави, їх за-своювати й оцінювати. Така основа правового світогляду базується не стільки на суто формально-юридичних знаннях, скільки на тих правилах поведінки, які інтеріоризуються людиною змалку і не мають прямого стосунку до державних законів. Саме такі – здебільшого моральні (чи то морально-правові) – правила поведінки в цьому випадку є базовими. І тому ще до «зіткнення» з текстами законодавства у дітей починають формуватися основи правового світогляду.

Натомість юридичний світогляд – це такий погляд на світ, відповідно до якого всі соціальні явища (у тому числі й можливості людини) визнаються похідними від державно-вольової діяльності, вважаються продуктом державного волевиявлення.

Соціально-природний правовий світогляд характеризується такими вихідними засадами. По-перше, він має соціально-природний характер, оскільки зорієнтований, «націлений» передовсім на соціальні можливості людини задовольняти свої життєво необхідні, екзистенційні потреби. По-друге, означені фундаментальні можливості є притаманними всім без винятку людям незалежно від будь-чого – вони є всезагальними, універсальними. По-третє, з рівності соціально-природних можливостей (основоположних прав і свобод) усіх людей впливає обов'язок кожного не перешкоджати іншій

людині реалізовувати її можливості. Адже якщо хтось заважатиме комусь здійснювати свої права, то й сам має бути готовим до вчинення йому перешкод з боку іншого суб'єкта. Отож, однією із засад правового світогляду є толерантність до прав інших, до їх здійснення. Інакше кажучи, можливості поведінки кожної людини мають бути узгодженими з можливостями поведінки інших.

Природно-правові аспекти праворозуміння знайшли використання також у здійсненому у Львівському університеті Т. Т. Полянським дослідженні проблеми зловживання правом. Можливо, вперше в Україні він розглянув означену проблему не тільки стосовно позитивного права, але й щодо права «природного». Результати цього дослідження стисло схарактеризовані в його монографії «Феномен зловживання правом. Загальнотеоретичне дослідження» (Львів, 2012).

Ще з початку 1990-х рр. на кафедрі теорії та історії держави і права почала поступово формуватися наукова школа філософії і загальної теорії прав людини. Від того часу ця проблематика стає одним із пріоритетних напрямів філософсько-правових досліджень професора П. М. Рабіновича. Під його керівництвом низка викладачів кафедри та аспірантів, спираючись на здобутки і зарубіжної науки, розвивають цю школу. Зокрема, з'ясовуються основні причини плюралізму інтерпретації основоположних («природних») прав людини та їх соціально-антропна сутність; оновлюється визначення їх загального поняття; розпрацьовується проблематика обмежування, а також державно-

юридичного забезпечення й захисту таких прав. Низка означених питань почала висвітлюватись у навчальному посібнику П. М. Рабіновича «Основи загальної теорії права та держави» (який протягом 1992–2008 рр. витримав 10 видань у різних містах України).

Філософські аспекти праволюдності проблематики дістали відображення, зокрема, у виконаному С. П. Рабіновичем у 1999–2003 рр. дослідженні концепції сутнісних ознак прав людини в природно-правовій доктрині неотомізму та виокремленні серед цих ознак первинних і похідних; встановленні людини. Основні результати виконаних ним досліджень з цієї проблематики полягають у: систематизації особливостей розвитку природно-правової ідеології неотомізму в ХХ ст.; виявленні впливу визначальних методологічних засад неотомістичного праворозуміння на специфіку концепції прав людини в неотомізмі; інтерпретації поняття гідності людини в аспекті неотомістичної природно-правової думки та розкритті його евристичних можливостей; формулюванні дефініції поняття прав людини відповідно до праворозуміння неотомізму; визначенні понять прав людини, природно-правового статусу людини та природної правосуб'єктності людини; виявленні внеску природно-правової доктрини католицизму в загальноцивілізаційний процес осмислення антропологічних основ прав людини та впливу міжнародно-правової ідеології прав людини на соціальну доктрину католицизму.

Висновки цього дослідження дістали відображення в монографії «Права людини у природно-правовій думці

католицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму)» (Львів, 2004).

У напрямі дослідження філософії прав людини у Львівському університеті особлива увага була приділена їх соціально-антропологічному виміру. Так, у 2006 р. у Львові було видано колективну монографію «Права людини: соціально-антропологічний вимір» (співавторами – П. М. Рабінович, Д. А. Гудима, С. П. Добрянський, Т. А. Дудаш, С. П. Рабінович, Т. І. Пашук та ін.).

А через декілька років вийшла друком монографія Д. А. Гудими «Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження» (Львів, 2009). У цій книзі, а також в інших його працях визначені, зокрема, поняття і види антропологічних дослідницьких підходів, охарактеризовані їх евристичні можливості. Застосування цих підходів у філософії права задля встановлення особливостей людинорозуміння в юриспруденції дало автору змогу дійти висновку про те, що «людина у праві» має два образи: «правової людини» і «людини юридичної», яким відповідають образи правової та юридичної особистостей.

На думку Д. А. Гудими, якщо ХХ ст. стало століттям прав людини насамперед через те, що люди усвідомили грандіозність тієї шкоди, яку вони завдають представникам свого ж виду, то у ХХІ ст. настає черга усвідомити те саме й щодо не-людей: інших живих, природних істот і вже у недалекому майбутньому – стосовно істот неживих чи навіть штучних. До такого висновку спонукало те, що зарубіжна юридична практика останніх десятиліть демон-

струє нові тенденції в суспільному сприйнятті суб'єкта права, які вже не відповідають традиційним уявленням про останнього. Серед них названо й охарактеризовано, зокрема, такі: 1) юридичне визнання певних прав за померлими людьми; 2) дедалі активніше віднесення до суб'єктів прав тварини, а то й навіть рослини; 3) пропонування надати юридичний статус автоматичним пристроям зі штучним інтелектом – роботам. Указані тенденції відображають наявність певного соціального запиту на зміни розуміння поняття суб'єкта права у філософії та загальній теорії права, зокрема через розширення кола таких суб'єктів, а також чітке їх розмежування із суб'єктами правовідносин.

У згаданому науковому напрямі слід згадати також про монографії:

С. П. Добрянський «Актуальні проблеми загальної теорії прав людини» (Львів, 2006); П. М. Рабінович, О. В. Грищук «Право людини на компенсацію моральної шкоди (загально-теоретичні аспекти)»; О. В. Грищук «Людська гідність у праві: філософські проблеми» (Львів, 2007).

Отже, підсумовуючи все викладене, не буде, як видається, перебільшенням стверджувати, що сучасна школа філософії права у Львівському університеті (яка має досить давні історичні традиції) – це переважно школа філософії праворозуміння як найфундаментальнішої проблеми юридичної науки.

Складовою частиною цієї школи є розбудована з позиції потребового підходу наукова школа філософії та загальної теорії прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661–2016) : монографія, – Львів, 2016.
2. Adam Redzik (ed), Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. – Wysoki Zamek, Krakow, 2015.

References

1. Juruduchnyi facultet Ljvivshogo nacinalnogo universitetu imeni Ivana Franka (1661–2016) : Monographia, – Ljviv, 2016.
2. Adam Redzik (ed), Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. – Wysoki Zamek, Krakow, 2015.

Рабинович П. М., доктор юридических наук, академик Национальной академии правовых наук Украины, профессор кафедры теории и философии права Львовского национального университета имени Ивана Франко, Украина, г. Львов
e-mail: rmp2009@mail.ru

Філософія права во Львовском университете имени Ивана Франко в послевоенный период (1946–2016)

В статье кратко освещаются состояние и развитие исследования и преподавания во Львовском университете проблем философско-правовой науки в течение 70 лет после завершения Второй мировой войны. Особенное внимание уделено характеристике таких

исследований в независимой Украине. Показано, что их основным предметом являются проблемы общего правовопонимания (в том числе юснатуралистического), а также основоположных прав человека.

Ключевые слова: философия права, правовопонимание, юснатурализм, права человека, Львовский университет.

Rabynovych P. M., Ph.D in Legal Sciences, academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, professor of the Chair of the Theory and Philosophy of Law, Lviv National University after Ivan Franko, Ukraine, Lviv
e-mail: rmp2009@mail.ru

Philosophy of Law at Lviv National University after Ivan Franko in the Afterwar Period (1946–2016)

The article researches the stance of philosophy legal science development and lecturing at Lviv University during 70 years after completion of the Second World War. Special attention is being paid to the characteristics of such researching in independent Ukraine. It is proved, that problems of the general law understandings (including – natural law), as well as fundamental human rights sustain main subjects of such researching.

Within realm of the general problems of law understanding particular attention has been paid in Lviv to researching of nowadays such an important variety of law understanding as natural. There has been discussed, in particular, the question of its' terminological nomination, in connection with this P. M. Rabynovych suggested to use instead of the term «natural» (law, law understanding) adjectives «social natural», «general social»

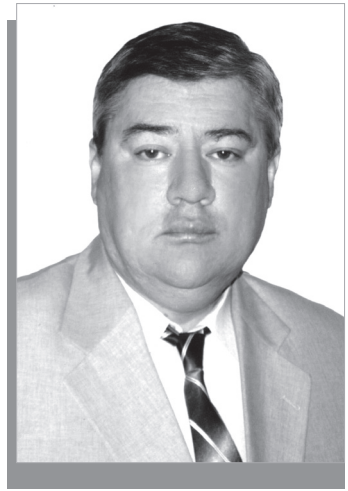
Albeit most fundamentally the problem of natural law understanding had been done in Lviv at the beginning of the XXI century by S. P. Rabynovych (nowadays – professor of the Faculty of Law of Lviv National University after Ivan Franko). Thus, in 2005–2012 he had researched «jus natural» understanding of law as conceptual methodology approach in practical legal science. The main results of such researching lie in the following: there were constructed the system of correlation model between natural law, morals and morality on the basics of differentiation of the senses of «due» in law; there were provided set of arguments on instrumental and «own» value of natural law approaches in jurisprudence and legal practice, there were analyzed philosophy legal significance of the main notions and categories of the classic European «jus natural» in unity of historical and logical moments of their development; there has been defined methodology and practical legal significance of the differences between material-content and formal-structural (procedure) ways of conceptual unification between natural and positive law, there has been demonstrated interconnection and particularities of relations of the moral and legal features of the principles of justice, balancing and equality as that of forming basics of the natural law conception.

Key words: philosophy of law, law understanding, «jus natural», human rights. Lviv University.

РУМ'ЯНЦЕВ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
професор кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: viachelavrumiantsev@gmail.com
ORCID 0000-0003-3704-3293

УДК 340.0(477)

Михайло Сергійович Грушевський – видатний український державний діяч (до 150-річчя з дня народження)

Досліджено розвиток подій в Україні після лютневої революції 1917 р., показано їх головну проблему – національно-державне відродження України і роль у ньому відомого громадського та державного діяча України Михайла Сергійовича Грушевського. Проаналізовано його погляди на форму української державності, її зміст – федералізм, конституціоналізм, широке місцеве самоврядування. Показано громадську і наукову діяльність М. Грушевського.

Ключові слова: лютнева революція 1917 р., її особливості в Україні, Михайло Сергійович Грушевський, ідеї федералізму, конституціоналізму, широкого місцевого самоврядування.

Період революційних змагань за відновлення української державності на початку ХХ ст. відкрив цілу плеяду українських політичних і державних діячів, справжніх патріотів, які гаряче і безкомпромісно відстоювали право українського народу на власну державу, побудову її на засадах демократії. Одним з найяскравіших серед них є Михайло Сергійович Грушевський – великий український історик, визначний організатор української науки, публі-

цист, видатний політичний і державний діяч. Його з повною підставою називають світочем української державності.

М. С. Грушевський народився 29 вересня 1866 р. в місті Холмі в родині професора-славіста Сергія Федоровича Грушевського та Глафіри Захарівни, яка походила із сім'ї священика. 1890 р. закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Наукову працю розпочав під керівництвом В. Антоновича. Після захисту магістер-